

регулювання природопольовання: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.06. – М., 2003. – 25 с.; Хаустов Д. В. Публично-правовые договоры в природопольовании / Экологическое право. – 2003. - №4. – С. 17-24; №5. – С. 12-20.

7. Матейкович М.С. Конституционные основы рационального природопольовання в Российской Федерации // Государство и право. – 2009. - № 11. – С.45-53.

8. Бринчук М.М. Эколого-правовая ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право. – 2009. - № 4. – С. 39-48.

9. Мороз Л. Н. Улучшение природных ресурсов: Договорные отношения. – Минск, 1994. – 72 с.

10. Суров А. Ф. Лицензионно-договорные основы природопольовання и охраны окружающей среды: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.06. – М., 1999. – 29 с.

11. Бобылев С. Н. О формировании эколого-экономического компенсационного механизма / С. Н. Бобылев // Экологическое право. – 2003. - № 6. – С. 40-42.

О. Є. Пахомов,

*декан факультету біології, екології та медицини
Дніпропетровського національного університету ім. Олесья Гончара,
доктор біологічних наук, професор*

В. В. Бригадиренко,

*доцент кафедри зоології та екології Дніпропетровського національного
університету ім. Олесья Гончара, кандидат біологічних наук, доцент*

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Екологічна безпека сьогодні розглядається як компонент національної безпеки. Стан навколишнього середовища – інтегральний показник розвитку держави. У Міжнародній конвенції «Про збереження біологічного різноманіття» (ратифіковано Законом України № 257/94-ВР від 29.11.1994 р.) стверджується, що необхідне коригування підходів до біологічного різноманіття, яке є надбанням усього людства, а не окремої держави чи адміністративного утворення.

Щоденно на Землі зникає 10–100 видів живих організмів, а за рік – 3–30 тисяч видів. Такого спалаху вимирання не відбувалося понад 65 мільйонів років, з кінця мезозойської ери коли зникли динозаври.

Біорізноманіття тваринного та рослинного світу складає основу природних ресурсів, які забезпечують людство продуктами харчування, сировиною, медичними препаратами. Воно також складає самостійну цінність, незалежно від його матеріального еквіваленту. Усвідомлення світовою громадськістю небезпеки втрати біорізноманіття проявилось у прийнятті Організацією Об'єднаних Націй Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Згідно з Конвенцією, біорізноманіття визначається як різноманіття живих організмів з усіх джерел, включаючи різноманіття у рамках виду, міжвидове різноманіття та різноманіття екосистем. Зменшення різноманіття на одному рівні не може бути компенсовано

збільшенням на інших рівнях організації живої матерії. Виділяють наступні основні рівні біорізноманіття: генетичне різноманіття популяцій, видове різноманіття угруповань, структурно-функціональне різноманіття екосистем і біосфери в цілому.

Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р. № 675-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки» біорізноманіття України нараховує понад 70 тисяч видів, із них рослини та гриби – більше 27 тисяч (гриби та слизовики – 15 тисяч, водорості – 5 тисяч, лишайники – 1,2 тисячі, мохи – 800 та судинні рослини – 5,1 тисячі, включаючи найбільш важливі культурні види). Фауна України включає 45 тисяч видів (із них комахи – 35 тисяч, інші членистоногі – 3,4 тисячі, черви – 3,2 тисячі тощо). Хребетні тварини представлені рибами та круглоротими (212 видів і підвидів), земноводними (17 видів), рептиліями (21 вид), птахами (близько 400 видів) та ссавцями (108 видів). 12 видів хребетних є ендеміками. В Україні поширено понад 3,5 тисячі природних рослинних асоціацій. До «Червоної книги України. Тваринний світ» (1996) було занесено 382 види, до нового видання (2009) – 542 види тварин; до «Червоної книги України. Рослинний світ» відповідно 541 (1994) та 826 видів рослин і грибів (2009).

За багатством біорізноманіття Україна поступається в Європі тільки Франції, і це покладає на неї високу відповідальність за його збереження. Біорізноманіття – це природний капітал, рівень збереження якого буде визначати вже у найближчому майбутньому долю держави.

Негативний вплив техногенних чинників призвів до значної деградації екосистем і глобальної екологічної кризи: змін клімату, зменшення потужності озонового шару, забруднення біотопів важкими металами, нафтопродуктами, хімічними речовинами, випадіння кислотних дощів і поширення явища зпустелювання, унаслідок чого 65 % екосистем світу вже знищено або трансформовано.

Дніпропетровська область один із найбагатших видами регіонів держави. Тут зареєстровано близько 60 % фауни та 40 % флори нашої держави. Існування функціональної цілісності популяцій Дніпропетровщини знаходиться у залежності від можливості збереження просторової структури угруповань.

Висока концентрація населення, розміщення промислових комплексів і військових об'єктів, а також їх об'єднання в єдину систему шляхом утворення транспортної мережі, трубопроводів, електричної мережі істотно змінили ландшафти та місця існування дикої флори та фауни у цьому регіоні, призвели до фрагментації популяцій.

Валові викиди забруднювальних речовин у атмосферне повітря підприємствами області становлять 17 % від загальнодержавних. На території області накопичено понад 8 мільярдів тонн промислових відходів. Їх переробка складає лише 22 % від обсягів загального річного утворення. Забруднення повітря у більшості міст регіону за багатьма показниками перевищує встановлені нормативи.

Площа ріллі у Дніпропетровській області складає близько 66 %, ще 6 % території області забудовано. Докорінної зміни зазнали близько трьох чвертей території регіону. Інші ділянки підпадають інтенсивному забрудненню, рекреаційному навантаженню та впливу тваринницького комплексу.

У Дніпропетровській області розташовано 144 малих і середніх ріки, найбільші серед яких – Самара, Вовча, Інгулець, Саксагань, Базавлук, Суха та Мокра Сура та Кільчень. Для поверхневих вод регіону характерний від'ємний водний баланс, значна антропогенна трансформація, відносно слабкий розвиток гідрографічної мережі. На території області розташовані три дніпровських

водосховища (Каховське, Запорізьке (Дніпровське) та Дніпродзержинське) та 10 малих водосховищ.

До поточного моменту відсутній реєстр видів живих організмів, що населяють Дніпропетровську область. Найбільшу загрозу для біорізноманіття регіону становлять:

- знищення певних типів ландшафтів (цілинні степові ділянки, байрачні ліси, лучні екосистеми);
- проникнення у природні екосистеми адвентивних і генетично модифікованих організмів.
- урбанізація, неконтрольоване використання земельних ресурсів;
- індустріальний вплив (розробка родовищ корисних копалин, вплив енергетики, транспорту та інших видів промислової діяльності);
- сільськогосподарський вплив (рослинництво, тваринництво);
- вплив лісового господарства та полювання;
- вплив водного господарства.

Основними чинниками зниження біологічного різноманіття у Придніпровському регіоні є:

- рекреаційне навантаження;
- нерегульоване випасання худоби;
- масова забудова заплавлених ділянок;
- хімічна обробка сільськогосподарських угідь;
- розорення земель;
- вселення чужорідних видів рослин і тварин;
- використання генетично модифікованих організмів.

Ведення кадастру рослинного та тваринного світу – перший крок до інвентаризації біологічного різноманіття. Необхідне цільове фінансування наукових досліджень біологічного різноманіття на популяційному рівні та визначення найадаптованіших до впливу антропогенних факторів видів, оптимізація їх охорони та використання.

Дніпропетровська область за відсотком території об'єктів природно-заповідного фонду знаходиться на передостанньому місці серед усіх областей України. Останнім часом колектив факультету біології, екології та медицини Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара активно працює з метою розширення площ природно-заповідного фонду області. У 2004–2006 роках створено проекти 8 ландшафтних заказників місцевого значення («Межиріччя», «Троїцько-Вишневецький», «Богуславський», «Урочище Могила Баба», «Балка Свідовок», «В'язівський», «Тернівський», «Малотернівський») на території Павлоградського району. Вибір територій для заповідання не випадковий. Західний Донбас (частину якого складає Павлоградський район) – один із районів екологічної кризи на території Дніпропетровської області. Тут гостро постають питання забезпечення населення питною водою, реабілітації порушених ґрунтів (у районі п'ять шахт із видобутку кам'яного вугілля), підтоплення земель (0,9 % загальної площі району) тощо. На території району існує лише 7 об'єктів природно-заповідного фонду, загальна площа яких не перевищує 0,1 % території району, що вкрай недостатньо для відновлення та збереження природи регіону та зовсім не відповідає міжнародним вимогам.

Об'єкти, що включаються до екологічної мережі повинні пройти кілька послідовних етапів:

- резервування території відповідним законодавчим актом (рішення обласної ради – місцеві об'єкти, постанова Кабінету Міністрів України – загальнодержавні);

– розробка проекту створення об'єкту ПЗФ та його затвердження на районному та обласному рівні, а для об'єктів загальнодержавного рівня – ще й на державному рівні;

– винесення меж у натуру;

– здійснення практичних природоохоронних заходів на території об'єкту, проведення роз'яснювальної роботи серед місцевого населення.

Розглянемо детальніше ці етапи на прикладі ділянок екомережі, розташованих у Павлоградському районі.

1. Резервування територій. Згідно з рішенням Дніпропетровської обласної ради від 19.03.2002 р. № 525-22/XXIII у Павлоградському районі зарезервовано 11 природних ділянок для створення об'єктів ПЗФ місцевого значення загальною площею близько 20 % території району. Усі природні ядра поєднані мережею екологічних коридорів, що включають систему балок і лісосмуг.

2. Розробка проектів створення об'єктів природно-заповідного фонду. До кінця 2006 року для 85 % запланованих для заповідання територій було розроблено проекти створення, на основі яких можливе здійснення природоохоронної діяльності. Для розробки проекту створення об'єкту природно-заповідного фонду області необхідно:

– розробити наукове обґрунтування;

– провести вимірювання географічних координат території заказника з використанням GPS-технології;

– визначити положення об'єкта у системі фізико-географічного, геоботанічного та зоогеографічного районування території;

– провести функціональне зонування території об'єкта, виділити функціональні об'єкти збереження (гідрологічні, ґрунтові, флористичні, фітоценотичні, фауністичні);

– провести аналіз розподілу земель у межах заказника за землекористувачами та власниками землі;

– провести аналіз розподілу земель у межах заказника за категоріями та угіддями;

– провести аналіз типів, підтипів і видів ґрунтів заказника;

– охарактеризувати флору заказника, виділити види рослин, занесені до Європейського Червоного списку рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі; види, занесені до додатку 1 Бернської конвенції; види, занесені до Червоної книги України; види, що охороняються обласному рівні;

– охарактеризувати типи рослинності та ступінь їх збереженості, виділити рідкісні, зникаючі, типові, та ті, що потребують охорони, рослинні угруповання;

– охарактеризувати фауну заказника, виділити види тварин, занесені до Європейського Червоного списку тварин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі; види, занесені до додатку 2 Бернської конвенції; види, занесені до Червоної книги України; види, що охороняються обласному рівні;

– визначити види мисливських тварин;

– зібрати та оцінити забезпечення району робіт планово-картографічними матеріалами, проаналізувати наявні геодезичні, землевпорядні, облікові матеріали, що виконувались на даній території;

– проаналізувати та оцінити наявні матеріали та документацію по встановленню водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, адміністративних меж селищних рад, паювання та передачі земель у власність;

– підготувати висновки органів місцевого самоврядування всіх рівнів, районних землевпорядних, природоохоронних органів;

– розробити режими обмеження використання природних ресурсів;

– скласти загальну схему місця розташування території чи об'єкту на території області;

– скласти картосхему території на топооснові, або на схемі землеустрою залежно від площі заповідання, орієнтовно для територій від 1 до 100 га М 1:5 000; від 101 до 500 га М 1:10000; від 500 до 1000 га М 1:10000, М 1:25000; більше 1000 га М 1:10000, М 1:25000; на картографічному матеріалі вказати межі, площі, назви землекористувачів і землевласників; додати зведену таблицю експлікації земель.

– навести додаткові матеріали на цифрових носіях (відеофільм, фотоматеріали).

Документація виготовляється у трьох примірниках і погоджується з Головним управлінням промисловості та розвитку інфраструктури Дніпропетровської облдержадміністрації, управліннями лісового господарства, водного господарства, земельних ресурсів, обласною санепідстанцією та Державним управлінням екології та природних ресурсів у Дніпропетровській області. Далі за поданням Держуправління екології Голова облдержадміністрації надсилає проект разом із супровідними документами до профільної комісії обласної ради, після розгляду на засіданні якої обласна рада приймає рішення про створення об'єкту ПЗФ. Цей процес зазвичай розтягується на 5–40 місяців залежно від рівня привабливості певної території для землекористувачів, потенційних покупців даної території, великих промислових підприємств області.

Великі труднощі виникають під час погодження площ із землевласниками та землекористувачами та під час затвердження проектів на районній раді. Наприклад Поперечнянська селищна рада не згодна на створення заповідних територій на власних землях. Після проведення чотирьох виїзних роз'яснювальних бесід науковців ДНУ із мешканцями села протягом року так і не вдалося переконати останніх у необхідності створення заказника. Причина цього – отримання місцевими жителями сертифікатів на право власності землі. Із кожним роком розпаювання земель на території області йде все інтенсивніше, тому вірогідність реалізації обласної програми екомережі (створення до 2015 року близько 250 нових об'єктів ПЗФ) стає все ілюзорнішою. Після знімання вето на продаж землі створення нових об'єктів ПЗФ буде фактично нездійсненним.

Але більша частина населення усвідомлює, що без створення заповідних ділянок неможливе збереження природної краси рідного краю, його різноманітності та культури. Прийняття рішення обласною радою відносно створення об'єкту ПЗФ є підставою для заборони зміни режимів користування землями, впровадження санкцій проти порушників цього режиму. Витрачаючи невеликі ресурси на розробку проектів створення ми отримуємо близько половини від максимально можливого природоохоронного ефекту на кожній конкретній ділянці.

По одному екземпляру проектної документації надається до селищних рад або шкіл чи районної станції юннатів. Це дозволяє залучити до охорони заповідної території десятки школярів, які у подальшому вступають до ДНУ, а після завершення навчання повертаються у рідні міста і села та здійснюють природоохоронну роботу на місцях.

3. Винесення меж в природу згідно з чинним законодавством не може здійснюватись за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища. На поточний момент у більшості областей держави ці заходи не проводяться, так як не визначені джерела їх фінансування, а вартість винесення в природу заказника середньої площі складає декілька сотень тисяч гривень. Винесення меж дозволяє вирішувати спірні питання із власниками суміжних ділянок, впроваджувати штрафні санкції проти порушників режимів об'єктів

ПЗФ. Здійснення цього заходу залишається не вирішеним як на місцевому так і загальнодержавному рівні.

4. Проведення практичних заходів на заповідних територіях із відновлення біологічного різноманіття потребує ще більших капіталовкладень ніж винесення меж в натуру, тому, як і в більшості інших районів області, у Павлоградському районі воно практично не проводиться.

Тому на поточний момент найреальнішим заходом, що покращить стан природного середовища, є розробка проектів створення об'єктів ПЗФ, на основі яких у населених пунктах, розташованих поблизу нових природно-заповідних територій, будуть проведені акції (із залученням громадських організацій, учнівської молоді) зі збирання сміття, відновлення лісових насаджень. Найефективнішим контролером стану цих ділянок повинно стати місцеве населення, учні шкіл, сільські ради. Це – поєднання природоохоронної роботи із екологічною освітою населення.

Павлоградський район став модельною ділянкою, з якої досвід подібних природоохоронних заходів поширюється на інші райони Дніпропетровської області.

М. А. Фролов,

первый проректор Межотраслевого института управления,

кандидат юридических наук

РОЛЬ КАНОНИКИ В ФОРМИРОВАНИИ ИСТОЧНИКОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА: ВЗАИМОСВЯЗЬ АГИОЛОГИИ И ПРИРОДООХРАННОГО ПРАВА

Любое современное исследование посвященное проблематике источников экологического права в той или иной степени пытается максимально глубоко проникнуть вглубь исторических эпох формирования нормативно-правового обеспечения институтов экологического права. Иногда авторам это вполне удается, но зачастую, подобные попытки носят весьма спекулятивный характер и производят впечатление довольно эклектичных натяжек. Так, примером, особо распространенным приемом правоведов-экологов считается обращение к «Русской правде», в качестве исторического примера наличия природоохранных норм в древние времена. Однако при этом, авторы несколько забывают указать, что нормы охраняющие отдельные объекты флоры и фауны в средневековом законодательстве вовсе не имели экологической направленности. Действительно, и в «Русской правде» мы находим отдельные статьи посвященные охране бобров и иных пушных зверей, ответственность за порчу бортей; в «Салической правде» наличествует запрет на охоту на оленей в королевских лесах. Но носят ли эти нормы экологическую направленность? Очевидно, что нет. Не всякий правовой императив направленный на охрану того или иного природного компонента, является экологическим, а лишь тот, который направлен на охрану тех или иных объектов, как неотъемлемой составляющей окружающей природной среды. Охрана отдельных объектов флоры и фауны в инкорпорированных источниках обычного права средневековья носила скорее характер вещного права, т.е. данные объекты подлежали охране в режиме особых вещей принадлежащих специально-уполномоченным субъектам, а не как частей окружающей среды. Так, охота на оленей была привилегией аристократии, и именно в силу этого данные

УДК 340(075.8)
ББК 67я73
3 41

3 41 Збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні» (м. Хмельницький, 14-15 травня 2010 року). — Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. — 424 с.

ISBN 978-966-8823-35-0

Рекомендовано до друку
Вченою радою Хмельницького університету управління та права
(протокол № 10 від 26.04.2010 року)

У збірнику представлені кращі наукові праці, які були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права 14-15 травня 2010 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів юридичного напрямку, практичних працівників і широкий читацький загал.

Адреса організаційного комітету:
29013, м. Хмельницький, вул. Театральна, буд. 8
тел./факс: (0382) 71-80-80
Ел. пошта: nauka@univer.km.ua
www.univer.km.ua

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні» не завжди поділяє думку учасників конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

ISBN 978-966-8823-35-0

© Колектив авторів, 2010
© Хмельницький університет
управління та права, 2010